

GALASI PÉTER – VARGA JÚLIA
MUNKAERŐPIAC ÉS OKTATÁS

KTI Könyvek

1.

Sorozatszerkesztő
Fazekas Károly

Galasi Péter – Varga Júlia

MUNKAERŐPIAC ÉS OKTATÁS

MTA Közgazdaságtudományi Intézet
Budapest, 2005

A kiadó címe:
MTA Közgazdaságtudományi Intézet
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
A kiadvány megrendelhető:
Nyíri Józsefnétől, a kiadó címén
e-mail: nyiri@econ.core.hu
telefon: (06-1) 309-2651
telefax: (06-1) 309-2650

Galasi Péter (1–6., 8–9. fejezet)
Varga Júlia (7. fejezet)

Készült *A tudás alapú társadalom és munkaerőpiac Magyarországon a XXI. században* című Nemzeti Kutatás-fejlesztési Program keretében az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, valamint a Közösen a Jövő Munkahelyeiért Közalapítvány támogatásával.

Copyright © MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2005

ISBN 963 9588 31 8

ISSN 1786-5476

Felelős kiadó: Fazekas Károly
Olvasószerkesztő: Patkós Anna
Nyomdai előkészítés: font.hu
Typográfia: DTL Elzevir, Franklin Gothic
Készült az ERFO Kft. Nyomdaüzemében
Felelős vezető: dr. Kovács Zoltán ügyvezető igazgató

Tartalom

1. Bevezetés	7
2. Munkaerőpiac és oktatási kibocsátás – a legfontosabb tendenciák (1994–2002)	11
3. Munkaerő-piaci státus és iskolai végzettség (1994–2002)	14
4. Foglalkozás és iskolai végzettség (1994–2002)	21
5. Túlképzés és alulképzés a munkaerőpiacon (1994–2002)	28
6. Felsőfokú végzettség és felsőfokú végzettséget igénylő munkahelyek: bérprémium és reallokáció (1994–2002)	43
7. Kereseti várakozások hatása az érettségizők továbbtanulási döntésére (2000)	50
Az érettségizők ismeretei az átlagos keresetekről	52
Ismeretek a diplomások tudományterületek szerinti kereseti különbségeiről	57
Az érettségizők saját kereseteikre vonatkozó várakozásai	60
Kereseti várakozások tudományterületenként	64
Az álláshoz jutás valószínűségének megítélése	65
A továbbtanulási döntés meghatározói	67
Összegzés	71
8. Felsőfokú végzettségű pályakezdők a munkaerőpiacon (1999–2000)	73
Felsőfokú végzettség és munkaerő-piaci státus	73
A felsőfokú végzettség munkaerő-piaci értéke	78
Felsőfokú végzettségű pályakezdők munkaerő-piaci képzése	88
9. Szakmapolitikai összegzés	98
Irodalom	101
Függelék	105

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedben publicisztikai írások, nemzetközi szervezetek kiadványai, valamint a szakirodalom is egyre több teret szentel az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolatának. Ennek különféle okai vannak. Az Európai Unióban mintha erősödne az a felismerés, hogy a versenyképesség fokozásának – ami az egyik fő célkitűzés – a legfontosabb záloga az emberi erőforrások fejlesztése. Ezért jelennek meg egyre hangsúlyosabban az Európai Unió (és az OECD) publikációiban az oktatással és a képzéssel kapcsolatos megfontolások [például az egészén életen át tartó tanulás, az iskolából a munkaerőpiacra történő átmenet, valamint a készségek és a szakértelem (*competency*) fontosságának kiemelése], továbbá az ilyen típusú mutatók és vizsgálatok (például *Education at a Glance*, illetve az IALS- és a PISA-vizsgálatok). A magyarországi érdeklődés fokozódása az előbbieket mellett az átalakulási folyamat sajátosságaival magyarázható. A nyolcvanas évek végétől kezdődő átmeneti időszakban a magyar munkaerőpiacon – mind a kereslet, mind a kínálat szerkezetében, mind nagyságában – jelentős változások mentek végbe, amelyek együtt jártak az oktatási kibocsátás mennyiségének és szerkezetének átalakulásával, illetve a kereseti arányok iskolázottabb munkavállalók javára történő átrendeződésével. Az időszak vége felé pedig erősödött az a félelem, hogy az oktatás, elsődlegesen a felsőoktatás kibocsátása sem mennyiségét, sem szerkezetét tekintve nem felel meg a munkaerő-piaci keresletnek, ami gondokat okozhat a gazdaság hatékony működésében, illetve a foglalkoztatás hatékony bővítésében.

Jelen kötet az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolatának alakulását, illetve ennek némely fontos szempontját tárgyalja – a kilencvenes évek közepétől napjainkig tartó időszakban. Elsődlegesen a felsőoktatás és a munkaerőpiac közötti összefüggések vizsgálatára fordítjuk figyelmünket, amit egyfelől a felsőfokú végzettségű munkavállalók növekvő aránya, másfelől a felsőfokú végzettségű munkavállalók keresletében és kínálatában az adott időszakban bekövetkezett változások indokolnak. A kötet azonban, noha a témában megjelent, nem túlságosan számos elemzés eredményire is épít, legalább két okból egyáltalán nem fogja át a probléma egészét. Egyrészt igen kevés a munkaerőpiac és az oktatás kapcsolatát vizsgáló empirikus elemzés, s egyetlen vékonyka kötet ezt a hiányt nem képes pótolni. Másrészt a vizsgált probléma több tudományág szemszögéből is elemezhető, itt pedig csupán egyetlen paradigma, a neoklasszikus munkaerőpiac-elemzés s ezen belül is főként az úgynevezett emberi-tőke-modellek kereteiben vizsgálódunk.

A kiinduló pont egy egyszerű munkaerő-piaci modell, amelyben a keresleti oldalon különféle munkahelyi követelményekkel jellemezhető munkahelyeket kínáló munka-

adók, a kínálati oldalon pedig különféle készségekkel és képességekkel rendelkező egyének állnak. A piacon az árjelzés szerepét a bérek töltik be. A kínálati oldalon megjelenő egyének a legegyszerűbb modellben a béreket figyelik akkor, amikor a munkavállalási döntést meghozzák, s piacra lépnek, ha a bér meghaladja rezervációs bérüket. A keresleti oldalon megjelenő költségminimalizáló munkáltatók ugyancsak a béreket figyelik, s olyan munkavállalókat hajlandók felvenni, akiknek a termelékenysége elég magas ahhoz, hogy legalább a bérköltség megtérüljön. Ha a piacot heterogén munkavállalók és munkáltatók jellemzik, akkor mindkét oldal számára a relatív bér, illetve a keresleti oldal számára a relatív termelékenység a meghatározó. Ebben az egyszerű modellben (relatív) kereslet, illetve kínálat változása a (relatív) bér változáshoz vezethet. Emelkedő (relatív) kereslet mellett a (relatív) bér nő, emelkedő kínálat mellett viszont csökken. Ha az egyszerű modellt kibővítjük egy beruházási elemmel, akkor kezelhetjük azt a problémát, hogy a munkaerőpiacra lépő egyének számára a megfelelő készségek és képességek megszerzése (az emberi tőke felhalmozása) időbe telik, s ennek megfelelően a tanulási folyamat, illetve az iskolázási döntés egy beruházási probléma, amelyben az egyén a beruházás várható költségeit és hasznait veti össze. Ekkor a költségek növekedése (csökkenése), illetve a haszon csökkenése (növekedése) kisebb (nagyobb) mértékű beruházásra ösztönzi az egyént. Ha a beruházást az iskolai végzettséggel közelítjük, akkor e tényezők növelik (csökkentik) az egyén által elérni kívánt iskolai végzettség mértékét.

A vizsgált témakörök a következők.

A 2. fejezetben a munkaerőpiac legfontosabb tendenciáit jellemző mutatószámokat vesszük szemügyre, illetve ezeket értelmezzük az egyszerű keresleti-kínálati modell keretében. A szokásos mutatószámok tanulmányozása révén (munkanélküliségi ráták, relatív bérek) azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyar munkaerőpiacra lassan növekvő foglalkoztatás, viszonylag dinamikus emelkedő GDP és gyorsan emelkedő felsőoktatási kibocsátás mellett a felsőfokú végzettségűek alacsony munkanélkülisége és viszonylag magas, illetve többnyire emelkedő bérelőnye jellemző, ami csupán gyorsan változó és a felsőfokú végzettségűek iránti növekvő munkaerő-piaci kereslettel egyeztethető össze. Az időszak végén megfigyelhető a felsőfokú végzettségű pályakezdekők munkanélküliségi rátájának emelkedése, ami részben a kereslet szerkezeti változásának lassulására, részben a felsőfokú végzettségűek kínálatának rugalmasabbá válására utalhat, de összefüggésbe hozható a GDP-nek az időszak végén megfigyelhető lassulásával is.

A 3. fejezetben az iskolai végzettség, valamint a munkaerő-piaci státusok összefüggését elemezzük – ugyancsak az egyszerű keresleti-kínálati modell kereteiben. A foglalkoztatási valószínűségek alakulása a többnyire szokásos keresztmetszeti eredményeket mutatja: a magasabb iskolázottság magasabb foglalkoztatási esélyekkel jár együtt, ugyanakkor – feltehetően ugyancsak nem függetlenül a felsőfokú végzettségűek megnövekedett kínálatától – a felsőfokú végzettségűek relatív előnye az időszakban előbb lassabban, majd gyorsabban csökken. Hasonlóképpen mérséklődik, az időszak végére pedig megszűnik a felsőfokú végzettségűek relatív előnye munka-

nélkülivé válás valószínűségét tekintve. A fiatalok munkanélküliségi rátáit vizsgálva szembevetendő, hogy a főiskolai végzettségű fiatalok munkanélküliségi rátája – különösen az időszak végén – jelentősen nő, miközben az egyetemi végzettségűeké stagnál. Ezt ismét értelmezhetjük egyfajta kiszorítási hatásként: a megnövekedett felsőfokú végzettségű kínálat és csökkenő gazdasági növekedés feltételei között a munkáltatók szívesebben vesznek fel egyetemi, mint főiskolai végzettségű pályakezdeket

A 4. fejezetben az egyes iskolai végzettségek foglalkozási csoportok közötti allokációs mintáinak alakulását vizsgáljuk. Egyszerű, de heterogén munkahelyekkel jellemezhető munkaerőpiacot tételezünk fel, s az allokációs minták változását ugyancsak a relatív kereslet és kínálat alakulásának függvényében értelmezzük. A legfontosabb eredmény, hogy a felsőfokú végzettségűek az időszak legvégén nagyobb eséllyel kerülnek olyan foglalkozásokba, amelyekbe korábban inkább középfokú végzettséggel lehetett bekerülni. Egyes esetekben (irodai és ügyviteli/ügyfélforgalmi jellegű foglalkozások; szolgáltatási jellegű foglalkozások; mezőgazdasági és erdőgazdasági foglalkozások) a növekedés olyan mértékű, hogy a felsőfokú végzettségűek bekerülési esélye az utolsó évben eléri vagy meghaladja a két alacsonyabb iskolai végzettségű (szakmunkásképző és középiskola) csoport bekerülési valószínűségét.

Az 5. fejezetben a túlképzés és alulképzés bérhozárait vesszük szemügyre. Itt egy olyan bővített emberítőke-modellben gondolkodunk, amelyben különböző iskolai végzettségű munkavállalók heterogén iskolai végzettségi követelményekkel rendelkező munkahelyeken helyezkednek el, s az iskolai végzettség és a munkahelyi követelmények illeszkedése befolyásolja az iskolai végzettség bérhozárait. A túlképzettek többnyire alacsonyabb keresethez jutnak, mint az ugyanolyan iskolai végzettséggel rendelkező, de jól illeszkedő foglalkozásokban dolgozó munkavállalók, ugyanakkor magasabb béreket érnek el, mint az ugyanolyan foglalkozásokban dolgozó, de éppen megfelelő iskolai végzettségű munkavállalók. Az alulképzettek általában alacsonyabb bérré tesznek szert, mint az ugyanolyan foglalkozásokban dolgozó, jól illeszkedő munkavállalók, és többnyire magasabb keresethez jutnak, mint az ugyanolyan iskolai végzettséggel rendelkező, de a munkahelyi követelményeknek éppen megfelelő iskolai végzettségű munkavállalók. Az időszakban nő a túlképzett, és csökken az alulképzett munkavállalók aránya.

A 6. fejezetben arra teszünk kísérletet, hogy a felsőfokú végzettségű munkavállalók foglalkozások közötti allokációs mintáinak alakulását a kereslet, illetve a kínálat szerkezetében bekövetkezett változásokkal magyarázzuk, felhasználva az emberítőke-modelleknek azt a sajátosságát amely szerint a magasabb termelékenységű munkavállalókat, illetve a munkavállalóknak azokat a csoportjait, amelyeknek a kínálata kevésbé rugalmas, a munkáltatók magasabb bérrel jutalmazták. Ennek alapján felsőfokú és középfokú végzettségű foglalkozásokat különítünk el, ahol az előbbieken a felsőfokú végzettségűek magas bérprémiumot képesek elérni. Azt találjuk, hogy az időszakban mind a felsőfokú végzettségű munkavállalók, mind a felsőfokú végzettségűek számára magas bérnyereséget jelentő foglalkozások, mind az ilyen foglalkozásokat felsőfokú végzettséggel betöltők aránya emelkedik. Ugyanakkor az időszak végén a felsőfokú

végzettségűek gyorsan növekvő kínálata következtében a felsőfokú végzettséggel felsőfokú foglalkozásokban dolgozók bérnyerése csökken – de még az időszak végén is rendkívül magas.

A 7. fejezetben azt vizsgáljuk meg, milyen szerepet játszanak a kereseti várakozások az érettségizők továbbtanulási döntéseiben. A továbbtanulási döntést itt az életpályán várható hasznosságot maximalizáló egyént feltételezve elemezzük, ahol az iskolázási döntés az emberi tőkébe történő beruházási döntés, a hasznosság egyik eleme pedig az életpályára várható keresete. A legfontosabb következtetésünk, hogy ez az emberitőke-modell értelmesen írja le a középiskolások iskolázási döntéseit, azaz az életkereseti hozamaikra vonatkozó várakozásaik befolyásolják a felsőfokú tanulmányokra történő jelentkezés valószínűségét, illetve annak valószínűségét, hogy a középiskolások milyen szintű tanulmányokra jelentkeznek.

A 8. fejezetben a kilencvenes évek végén a munkaerőpiacra lépő felsőfokú végzettségű pályakezdeők helyzetét elemezzük. Megvizsgáljuk, hogy mely tényezők játszanak szerepet a munkaerő-piaci státusz választásában, a kereseteik alakulásában és a munkahelyen történő munkaerő-piaci képzésükben. Magasabb várható bérek a fiatalokat arra ösztönzik, hogy alkalmazottként helyezkedjenek el, s kevésbé válnak munkanélkülivé vagy inaktívvá. A vállalkozói státusz azok számára vonzó, akik előnyben részesítik a nagyobb munkaerő-piaci kockázatot és a rövidebb munkaidőt, míg alkalmazottak szívesebben lesznek olyanok, akik a stabilabb állás mellett hajlandók hosszabb munkaidőt elfogadni. A hosszabb munkaidő hatására az egyének egy része elhalasztja a munkaerőpiacra lépést, és inkább továbbtanul. A kereseteiket tekintve azt látjuk, hogy az egyetemi végzettség a főiskolai végzettséghez viszonyítva jelentős bérelőnyt jelent. A pályakezdeők keresetének alakulásában a szokásosan figyelembe vett (iskolai végzettséggel mért) iskolai tudástőke mellett a tanulmányok idején felhalmozott munkaerő-piaci gyakorlat révén generált gyakorlati tapasztalati tőke nem játszik szerepet. A tipikus pályakezdeő keresete (nettó órakeresete) nem lesz sem magasabb, sem alacsonyabb, ha költségtérítéses, mint akkor, ha államilag finanszírozott képzésben vesz részt. A szélesebb specializációval rendelkező, tehát több foglalkozásban elhelyezkedni képes pályakezdeő magasabb bérre számíthat. Ez azt is jelenti, hogy a szűkebb specializációval rendelkező pályakezdeők kevésbé képesek kihasználni a szűkebb specializációból fakadó jobb illeszkedés lehetőségét, illetve kevésbé képesek ezzel összefüggő bérprémium realizálására, tehát adott szakképzettség munkaerő-piaci értékesülése szempontjából előnyösebb a szélesebb, tehát viszonylag nagyszámú foglalkozásban, viszonylag rosszabban illeszkedő szakképzettség megszerzése. Végül a pályakezdeők munkaerő-piaci képzését vizsgálva, azt találjuk, hogy az egyetemi végzettségű pályakezdeők kisebb eséllyel kerülnek képzésbe, mint a főiskolai végzettségűek, képzésük időtartama is rövidebb, és esetükben a munkáltatók szívesebben vállalják a költségek finanszírozását.

Az utolsó rövid (9.) fejezetben összefoglaljuk azokat az elemzéseinkből levonható legfontosabb tanulságokat, amelyek a magyar munkaerőpiac és a felsőoktatás kapcsolata szempontjából mind oktatási, mind foglalkoztatáspolitikai oldalról érdeklődésre tarthatnak számot.